

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY-ND 4.0 International) license
<https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0>

p-ISSN 0551-911X, e-ISSN 2353-8104

Received: 26 June 2026

Revised: 15 July 2026

Accepted: 16 July 2026

Published: 28 September 2026

<https://doi.org/10.21697/pk.2026.69.3.02>

KS. KRZYSZTOF BURCZAK

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

kburczak@kul.pl

<https://orcid.org/0000-0002-9829-6852>

CHOREPISCOPOI W PRAWIE SOBORÓW I SYNODÓW ORAZ W DEKRECIE GRACJANA

Treść: Wstęp; 1. Prawodawstwo soborowe i synodalne dotyczące *chorepiscopoi*; 2. *Chorepiscopoi* na Wschodzie; 3. *Chorepiscopoi* na Zachodzie; 4. Gracjan o *chorepiscopoi*; Zakończenie

Wstęp

Instytucja *chorepiscopoi* powstała na Wschodzie. Jej prawdopodobną przyczyną był proces rozwoju Kościoła. Biskupi miast wyświęcali swoich pomocników w bardziej odległych od miasta miejscowościach, w których wzrastała liczba ochrzczonych. Pomocnicy ci posiadali święcenia biskupie, ale nie mieli własnej diecezji. Pełnili swoje zadania, będąc zależnymi od biskupów miasta. Ich sytuację prawną regulowało prawodawstwo soborowe i synodalne. Normy prawne dotyczące *chorepiscopoi* zawarte w zbiorach prawa kanonicznego znalazły się również w *Dekrecie* Gracjana. Instytucja ta, być może z powodu uzurpowania sobie kompetencji biskupów miasta, wywoływała sprzeciw biskupów miast i zmierzano do jej likwidacji. Funkcję tę przejęli archidiaconi.

1. Prawodawstwo soborowe i synodalne dotyczące *chorepiscopoi*

O *chorepiscopoi* (χωρεπίσκοποι), czyli biskupach wiejskich (χώρα – wieś, ἐπίσκοπος – biskup) najwcześniej pisał Euzebiusz z Cezarei¹. Instytucja ta znana od drugiej połowy II w. była najbardziej rozpowszechniona we wschodnich regionach Azji Mniejszej (Wójcik 1985, 232). W początkowym okresie *chorepiscopoi* wykonywali funkcje biskupie w tych okręgach, w których przebywali. W końcu III w. byli podporządkowani biskupom miejskim i metropolitom.

2. *Chorepiscopoi* na Wschodzie

W prawie stanowionym na synodzie w Ancyrze² 314 r. postanowiono, że chorepiskopom „nie wolno wyświęcać prezbiterów i diakonów [wiejskich] ani też prezbiterów miejskich bez pisemnej zgody biskupów poszczególnych diecezji” (Anc, kan. 13). Hrabanus Maurus³ interpretował ten tekst synodu w taki sposób, że, w odpowiedzi udzielonej w *Responsa canonica* Reginbaldowi chorepiskopowi, pisał: *attende*, a więc zwróć uwagę, że w tekście kanonu nie jest napisane, iż *chorepiscopis non licere penitus diaconos aut presbyteros ordinare, sed non aliter licere, nisi ex praecepto episcopi sui vel litteris in unaquaque parochia* (nie wolno zupełnie wyświęcać diakonów albo prezbiterów

¹ Euzebiusz z Cezarei (ok. 265-ok. 340) chrześcijański pisarz i historyk. W jego dziele *Historia kościelna* zostały przedstawione między innymi zagadnienia dotyczące sukcesji apostoelskiej, pisarzy chrześcijańskich, przesładowań chrześcijan. Około 340 roku dzieło to obejmowało dziesięć ksiąg. Zawiera wiele faktów historycznych, dokumentów i ekscerptów z pism wczesnochrześcijańskich. Z tego względu nazywano Euzebiusza „ojcem historiografii chrześcijańskiej” (Winiarczyk 1990, 195-197).

² Ancyra, obecnie Ankara w Turcji, była stolicą diecezji w okresie Cesarstwa Rzymskiego, od XVII w. stanowiła katolickie arcybiskupstwo tytularne, od 1974 r. nieobsadzone. [https://pl.wikipedia.org/wiki/Ancyra_\(stolica_tytularna\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Ancyra_(stolica_tytularna)). Accessed: 5 October 2025.

³ Hrabanus Maurus (780-856), benedyktyn, nauczyciel w Fuldzie, 814 wyświęcony na kapłana, 822 opat w Fuldzie, 847 arcybiskup w Moguncji, zwołał trzy synody: 847, 848, 851/852 dotyczące dyscypliny kościelnej, jeden z najbardziej uczonych ludzi swoich czasów, prowadził działalność dobroczynną. https://pl.wikipedia.org/wiki/Hrabanus_Maurus. Accessed: 5 October 2025.

w jakiegokolwiek parafii, lecz nie wolno inaczej, jak tylko na podstawie nakazu albo pisma swojego biskupa – tłum. K.B.) (Rabanus, 1195). Uznawano więc ich święcenia biskupie, skoro na podstawie polecenia pisemnej zgody biskupów miejskich mogli wyświęcać prezbiterów i diakonów⁴.

Na synodzie w Neocezarei w 314-319 r. postanowiono, że prezbiterom wiejskim (ἐπιχώριοι πρεσβύτεροι) nie wolno było w mieście udzielać wiernym Komunii św. Mogli to czynić tylko wówczas, gdy nie było ani biskupa, ani prezbitera miasta (Neocaesarenum, kan. 13)⁵. W tym samym kanonie wskazano, że biskupi wiejscy są jak tych siedemdziesięciu uczniów (Łk 10, 1), którzy jako współsłudzy starają się o ubogich i „mają zaszczyt składać ofiarę”. W kanonie dokonano rozróżnienia istnienia biskupów wiejskich i prezbiterów wiejskich. Elementem charakteryzującym biskupów wiejskich jest troska o ubogich. Nie ma jednak żadnej sugestii dotyczącej elementów różnicowania tych dwu instytucji.

Na synodzie w Antiochii w 341 r. wśród dwudziestu pięciu kanonów dyscyplinarnych znajduje się kan. 8, w którym biskupi zdecydowali, że „Biskupi wiejscy cieszący się nienaganną opinią, mogą wystawiać polecające listy pokoju” (Ant, kan. 8). W tym samym kanonie biskupi zakazali wystawiania listów kanonicznych prezbiterom wiejskim, z wyjątkiem tych, które były adresowane do biskupów sąsiednich diecezji. Celem tych listów było umożliwienie udającym się do innych wspólnot wierzących udziału w Eucharystii, znalezienie schronienia w podróży, a także podtrzymanie wspólnoty (*communio*) (Hajduk 2013, 102). Zakres uprawnień biskupów wiejskich był szerszy niż prezbiterów wiejskich. Podczas tego synodu zdecydowano, że ci, którzy są nazywani chorepiskopami (καλουμένους χωρεπισκόπους), a którzy przebywali we wsiach i osadach, choćby mieli sakrę biskupią, mieli zarządzać tylko podległymi sobie wspólnotami i w nich

⁴ Byli biskupami, których wyświęcał i osadzał w okręgach wiejskich biskup miasta (Wójcik 1985, 232).

⁵ W tekście greckim i analogicznie w tłumaczeniu tego kanonu, rozdzielono kan. 13 na 13 A o prezbiterach wiejskich i 13 B o biskupach wiejskich.

mianować lektorów, subdiakonów i egzorcystów. W pozostałym zakresie oni sami wraz z wiernymi z terenu, który był im powierzony, podlegali władzy biskupa miasta. Bez zgody biskupa miasta nie wolno im było ustanawiać prezbiterów i diakonów. Tak też interpretuje tekst kan. 10 Hrabanus Maurus, pisząc: *nec presbyterum vero nec diaconum audeat ordinare praeter civitatis episcopum (id est praeter conscientiam civitatis episcopi) cui ipse cum possessione est subjectus* (niech nie waży się wyświęcać ani prezbiterów, ani diakonów pominąwszy biskupa miasta [to jest bez wiedzy biskupa miasta], któremu wraz z posiadłością jest podległy – tłum. K.B.) (Rabanus, 1195). Łamiący ten zakaz mieli być pozbawieni „swych funkcji i godności”. W ostatnim zdaniu kanonu jednoznacznie zapisano, że „Chorepiskopa mianuje biskup miasta, któremu on podlega” (Ant, kan. 10). Hrabanus Maurus stawia logiczny wniosek, pisząc: *Vanum est enim, quemquam consecrationem episcopalem habere, si ministerium episcopi ei non licet agere* (Próżną rzeczą jest bowiem, żeby ktoś miał konsekrację biskupią, jeżeli nie wolno mu pełnić biskupiej posługi – tłum. K.B.) (Rabanus, 1095). Teren wschodniej części Azji Mniejszej był tym, na którym najbardziej rozprzestrzeniła się instytucja *chorepiscopoi*. Stąd też synody odbywane w miastach tych terytoriów ustanawiały kanony regulujące ich status prawny. Na synodzie w Laodycei (343-381)⁶ zakazano biskupom ustanawiać biskupów we wsiach i okręgach wiejskich. Ci, którzy już zostali mianowani, nie mogli robić nic bez zgody biskupa miasta (Laod, kan. 57).

Również sobory regulowały sytuację prawną *chorepiscopoi*. Na I Soborze w Nicei w 325 r., kan. VIII, zdecydowano, że jeżeli do miasta lub wioski przybędzie „czysty”⁷, a w tej miejscowości jest biskup lub prezbiter, to biskup tej miejscowości miał zachować swoje stanowisko, a ten, kogo nazywali „czyści” biskupem, miał prawo do godności

⁶ Data synodu jest dyskutowana. Są opinie, że odbył się po zakończeniu wojny między Cesarstwem Rzymskim i Imperium Perskim, a więc ok. 363 lub 365 roku.

⁷ Czyści – były to grupy radykalnych członków wspólnot, którzy oddzielali się od bigamistów, łapsi i uciekających przed prześladowaniami, których uznawali za niegodnych należenia do Kościoła (Baron and Pietras 2002, 33, przyp. 12).

prezbitera. Dopuszczano też możliwość, że biskup zostawi mu jego godność biskupa, przy czym biskupem będzie ten biskup, który pozostawi mu jego godność. Gdy przybywający nie chciał tego, biskup miał mu dać miejsce chorepiskopa albo prezbitera. Trzymano się zasady, że w mieście może być tylko jeden biskup, i dlatego zastosowano takie rozstrzygnięcie prawne (Nic, kan. 8). Biskup miasta mógł powierzyć chorepiskopowi teren odległy od miasta, gdzie miał wykonywać swoje obowiązki, będąc podległym biskupowi miasta.

W kanonach ustanowionych na Soborze Chalcedońskim w 451 roku zakazano biskupom wyświęcać kogokolwiek za pieniądze. Nie wolno było wyświęcać za pieniądze biskupów, chorepiskopów (Chalc, kan. 2)⁸, prezbiterów, diakonów i kogokolwiek zaliczanego do duchowieństwa. Również podczas Soboru Nicejskiego II w 787 roku ustanowiono normy prawne dotyczące *chorepiscopoi*. W kan. 5 powtórzono zakaz z Soboru Chalcedońskiego wyświęcania *chorepiscopoi*. Natomiast w kan. 14 postanowiono, że chorepiskopi mogą wyświęcać lektorów, co jest zgodne ze starożytną tradycją, ale mogą to czynić tylko za zgodą biskupa. Normy stanowione na soborach wskazują, że *chorepiscopoi* byli w hierarchii umieszczani pomiędzy biskupami i prezbiterami. W dokumentach soborowych i synodalnych na określenie biskupa diecezji używa się słowa ἐπίσκοπος (*episcopus*, biskup), natomiast na określenie biskupa wiejskiego słowa χωρεπίσκοπος (*chorepiscopus*).

3. *Chorepiscopoi* na Zachodzie

Na Zachodzie *chorepiscopoi* byli znani od V w. Występują w dokumentach synodu w Riez z 439 r. Na tym synodzie postanowiono, aby biskup przyjął wyświęconego w środowiskach raczej schizmatycznych niż heretyckich (*schismaticis [magis quam haereticis]*). Powołano się na prawo ustanowione na Soborze Nicejskim I (kan. 8). Zdecydowano, że wolno biskupowi powierzyć takiemu jedną ze swoich parafii (*liceat ei unam parrociarum suarum ecclesiam cedere*), w której wypełniałby

⁸ Baron and Pietras 2002, 225 wskazują w przypisie 74, że w wersji łacińskiej wyraz ten został pominięty.

posługę, będąc nazywanym *chorepiscopus* (*chorepiscopi nomine*)⁹, jak to określono na Soborze Nicejskim I, lub cieszyłby się statusem *communio peregrina*¹⁰, jak to było określane w tamtym czasie (*ut aiunt*) w królestwach Franków¹¹. Głównym terenem, gdzie występowali, była Bawaria i królestwa Franków. Od VIII w. występowali we Francji, Irlandii i Anglii, gdzie ich status miał charakter dzisiejszych biskupów pomocniczych. Papież Zachariasz (741-752) pozwolił im wypełniać taką formę posługi, jaką przyznawały chorepiskopom synody z IV w. na Wschodzie. Zastępowali więc biskupa w sytuacji jego choroby, jego nieobecności, pełnili zarząd diecezją w sytuacji *sede vacante*. Mieli oni sakrę biskupią, ale nie mieli własnej diecezji. Tak więc ich sytuacja prawna zbliżona była do współczesnych biskupów pomocniczych. Papież Mikołaj I Wielki (858-867) uznawał ich charakter biskupi. W drugiej poł. IX w. chorepiskopi zanikli we Francji, a w następnych wiekach w Niemczech, Anglii i Irlandii. Miało to związek z zasadą: jedna diecezja – jeden biskup. Dotychczasowe funkcje chorepiskopów przejęli archidiaconi, a później wikariusze generalni (Wójcik, 232).

⁹ Nazwę *chorepiscopus* nosił ten, kto został w sposób niedozwolony wyświęcony (*episcopus illicite ordinatus*) (CG, 245).

¹⁰ *Communio peregrina* to status, który był przyznawany biskupowi, który został w sposób niedozwolony wyświęcony, czyli przez dwu biskupów (*episcopus illicite ordinatus a duobus tantum episcopis*) (CG, 247). Określenia *chorepiscopus* i cieszący się pozycją prawną *communio peregrina* były podobne. *Chorepiscopus* było bardziej przyjęte na Wschodzie, a *communio peregrina* w królestwach Franków. *Communio peregrina* przyznawano tym biskupom, którzy z listami polecającymi metropolity (formata) przybywali do innej diecezji. Nie wykonywali oni tam zadań swojej godności, ale zasiadali na miejscu przeznaczonym dla prezbiterów (*in presbyterio*), jednak na pierwszym miejscu, przed prezbiterami. Komunię św. przyjmowali od biskupa miejsca razem z prezbiterami diecezjalnymi. To samo prawo dotyczyło prezbiterów i diakonów przybywających do obcej diecezji. Siedzieli oni w prezbiterium (*intra cancellos*). Jako obcy (*peregrini*) nie wykonywali oni, odpowiednio, czynności kapłańskich i diakańskich, ale brali udział we wspólnocie modlitwy i Eucharystii razem z innymi prezbiterami. Bez rozkazu (*iniussu*) biskupa miejsca nie wolno im było wykonywać zadań swoich święceń. <http://ducange.enc.sorbonne.fr/COMMUNIO4>. Accessed: 5 October 2025.

¹¹ Concilium Regense a. 439, kan. 3, (CG, 66).

Instytucji *chorepiscopoi* sprzeciwiali się fałszerze norm prawnych z poł. IX w. W zbiorze sfalszowanych kapitularzy *Capitularia Benedicti Levitae* znajduje się w spisie capitulów drugiej księgi, capitulum CXXI *De chorepiscopis ne deinceps fiant*. Jednak w części zawierającej teksty capitulów w szerszym brzmieniu nie ma go. W krytycznych wydaniach są wskazania informujące, że brakuje go w rękopisach (<http://www.benedictus.mgh.de/edition/aktuell/kapitul2.pdf>).

Zbiory sfalszowanych norm powstały, jak przypuszcza się, w poł. IX w., w środowisku dążącym do dokonania reformy w południowej Francji. Mogły to być prowincje Reims, Tours lub Le Mans. Przypuszczenia te oparte są na analizie źródeł. Pewności jednak co do autorów i miejsca powstania nie ma (Hemperek and Góralski 1955, 56). Fałszerze poprzez zabieg zakazu wyświęcania chorepiskopów chcieli, być może, stworzyć wrażenie prawdziwości norm, które znalazły się w zbiorach, gdyż synody w tamtym czasie również zakazywały wyświęcania chorepiskopów. Uzurpowali oni sobie uprawnienia biskupów, przez co wchodzili w konflikt z biskupami miasta. Stanowione na soborach i synodach normy prawne dotyczące *chorepiscopoi* były włączane do zbiorów prawa. Tak też uczynił Gracjan, włączając je jako *auctoritates* do swojego *Dekretu*.

4. Gracjan o *chorepiscopoi*

Instytucja *chorepiscopoi* jest wymieniana w *Dekrecie* Gracjana w siedemnastu fragmentach. W pierwszej części *Dekretu*, *distinctiones* od 21 do 80 nazywane są *tractatus ordinadorum*, ponieważ *auctoritates* w niej zawarte dotyczą duchownych i ich święceń (Hemperek and Góralski 1995, 81). We wprowadzeniu do D. 64 Gracjan umieścił informację, że należy rozważyć problem, kto i w jakich miejscach powinien udzielać święceń, jak też w których miejscach należy wyświęcać patriarchów, prymasów, arcybiskupów, biskupów, chorepiskopów i pozostałych kapłanów (d. a. c. 1 D. 64). Aby odpowiedzieć na tak postawione pytania, Gracjan przywołał jako *auctoritates* kanony soborowe, synodalne i dekretały papieskie. Przytoczone teksty prawne wskazują na konieczność przynajmniej trzech biskupów, aby święcenia biskupa były ważne. Zasadniczo wszyscy biskupi prowincji

(*ab omnibus*) powinni święcić biskupa (D. 64 c. 1, c. 2, c.7). Gdy nie było możliwe przybycie wszystkich, musiało go wyświęcać trzech, przy pisemnej zgodzie pozostałych (*qui absentes sunt, consensus litteris teneant*) (D. 64 c. 1). Nie wolno było wyświęcać nikogo bez zgody metropolity (D. 64 c. 7, c. 8).

Do Osbalda chorepiskopa Quadrantium¹² papież Mikołaj I (858-867) skierował dekret¹³, w którym zamieścił odpowiedź na jego pytanie o to, czy duchowny, który zabił w swojej obronie poganina, może pełnić nadal posługę, pozostając na swoim stopniu duchownego, oraz czy mógłby zostać podniesiony na wyższy stopień. Papież posłużył się zwrotem *scito* (wiedz), który stanowi tryb rozkazujący. W rozkazie tym zawarł zakaz zabijania jakiegokolwiek człowieka z jakiegokolwiek przyczyny i w jakikolwiek sposób. Papież zakazał przy tym duchownemu sprawującemu funkcje kapłańskie sprawować posługę na tym samym stopniu, a także zakazał podnoszenia go na wyższy stopień. Sugerował biskupowi, aby doradzał takiemu duchownemu rezygnację z urzędu kapłańskiego (D. 50 c. 6). Skoro *chorepiscopus* zwracał się z prośbą do papieża o rozstrzygnięcie tego kazusu, a papież sugerował mu, aby doradzał kapłanowi rezygnację z urzędu kapłańskiego, to znaczy, że ten kapłan był podwładnym tegoż chorepiskopa. Sprawował więc on nad nim jurysdykcję z polecenia biskupa miasta, wykonując względem niego władzę biskupią w określonej części diecezji. Potwierdzałoby to obecną w literaturze tezę, że papież Mikołaj I uznawał chorepiskopów za biskupów (Wójcik 1985, 232).

Fragment tego samego listu umieścił Gracjan w D. 50 c. 38. W inskrypcji nad rubryką jest informacja, że papież Mikołaj napisał do Osbalda chorepiskopa. W rubryce zawarto istotę papieskiego rozstrzygnięcia, w którym nakazywał on na zawsze (*perpetuo*)¹⁴ pozbawić

¹² W kodeksach znajduje się też forma Quadrantano (Friedberg 1959, przyp. 42 do c. 6 D. 50).

¹³ Jest to fragment zaginionego listu papieża Mikołaja I (Nicolaus I, 2165, 2164).

¹⁴ Friedberg (1959, 194) w przypisie 668 do D. 50 c. 38 podaje informację, że w rękopisach CEGH brak jest *perpetuo*.

urzędu prezbitera, który wzburzony gniewem, choćby nieumyślnie, zabił kogokolwiek¹⁵. Papież pisał, aby przekonał swojego biskupa (*sanctitas tua persuadere episcopo suo*), by ten zgodnie z prawem dobrał sobie właściwą liczbę biskupów, a więc sześciu, w celu osądzenia sprawcy. W sądzie miał wziąć udział również chorepiskop (*quibus tecum iunctis*). Sąd miał rozstrzygnąć, czy diakon zmarł od uderzenia tego prezbitera (*percussione iam nominati presbyteri*), czy, jak to mówi się (*fertur*), wskutek złamania karku. Jeżeli sąd stwierdzi, że diakon zmarł wskutek złamania karku po upadku z konia, a nie z powodu uderzenia prezbitera, to sąd miał nałożyć na prezbitera karę pokuty za uderzenie spowodowane nieostrożnością. Prezbyter miał również powstrzymać się przez pewien czas (*aliquanto tempore*) od uroczystego sprawowania Mszy św., a później powrócić do wykonywania zadań swojego urzędu. Jeżeli zaś diakon zmarł z powodu uderzenia prezbitera, papież rozstrzygał, że prezbyter nie może sprawować funkcji kapłańskich, choćby działał bez zamiaru zabicia. Papież stwierdzał, że niepowściągliwość i gniew, które spowodowały to śmiertelne wzburzenie, ma być u wszystkich, a szczególnie u sług Boga (*Dei ministris*) kategorycznie zakazane i potępione. Jeżeli zaś prezbyter wyjaśniłby, że stało się to przypadkiem, papież nakazał (*precipimus*), aby przyznać mu takie beneficjum związane z jego kościołem, aby on sam i jego otoczenie (*sui*) mieli dostatnie utrzymanie (*suae sustentacionis solatium*).

Chorepiskop pisał więc do papieża list z prośbą o rozstrzygnięcie wątpliwości. Zgodnie z prawem, prezbitera miało sądzić sześciu biskupów. Wśród nich miał być również chorepiskop. Prezbyter, który miał być sądzony, należał najprawdopodobniej do terenu, na którym chorepiskop wypełniał swoje zadania. Papież w liście do niego, wyraźnie zaznaczył podległość chorepiskopa władzy biskupa miasta. To nie chorepiskop miał zwołać sześciu biskupów w celu osądzenia prezbitera, ale biskup miasta, któremu chorepiskop podlegał. Niemniej

¹⁵ Tak też jest w *dictum* Gracjana d. p. c. 38 D. 50. Friedberg (1959, s. 194) w aparacie krytycznym, w przyp. 665 podaje, że w rękopisie C jest to nowy kanon, z inskrypcją *de eodem*, natomiast w rękopisie B tekst ten jest kontynuacją c. 38 D. 50.

jednak papież polecił, aby chorepiskop był dołączony do grona biskupów sądzących prezbitera. Władzę sądenia prezbiterów mieli biskupi. Gdy więc chorepiskop miał być, zgodnie z decyzją papieża, dołączony do ich grona, to papież uznawał, że jest biskupem i może razem z biskupami sądzić prezbitera.

W pierwszej części *Dekretu* Gracjan zawarł wiele tekstów dotyczących właściwej liczby biskupów, którzy mieli wyświęcić biskupa¹⁶. Powołując się na list papieża Anakleta (ok. 76/79-88/91) do biskupów Italii, stwierdził w *dictum* (d. p. c. 1 D. 66)¹⁷, że biskupa może wyświęcać niemniej niż trzech biskupów. Wzorem dla takiego postępowania miało być wyświęcenie na biskupa Jerozolimy Jakuba, nazywanego Sprawiedliwym, którego wyświęciło trzech Apostołów: Piotr, Jakub i Jan. Gracjan stwierdził, że biskup w żaden sposób (*nullatenus*) nie może być wyświęcany przez mniej niż trzech biskupów, przy zgodzie wszystkich pozostałych, należy domyślać się, że pozostałych z prowincji. Tak więc święcenia biskupa miały odbywać się przy wspólnej zgodzie biskupów (*communi voto*)¹⁸ danej prowincji.

Arcybiskupa mieli wyświęcać wszyscy sufragani (*omnes sufraganei*) (D. 1 c. 1). W *dictum* (d. a. c. 1 D. 67) przed kanonem 1 D. 67 stwierdził, że prezbiterzy i chorepiskopi (*presbyteri vero et corepiscopi*) mogą być wyświęceni przez jednego biskupa. Było to zgodne z przyjętą tradycją, że biskup miasta sam jeden mógł wyświęcać chorepiskopa. Wyświęcał go dla powierzenia mu w swojej diecezji danego okręgu, najczęściej w odległej okolicy w stosunku do położenia miasta, gdzie sam był biskupem diecezji. Na potwierdzenie tej zasady Gracjan włączył do *Dekretu* jako *auctoritas* fragment listu papieża Anakleta (papież ok.

¹⁶ Tę część *Dekretu* sam Gracjan nazywa *tractatus de promotionibus clericorum* oraz *tractatus ordinandorum* d. p. c. 40, C. XVI q. 1; d. p. c. 50 D. 1 de cons.; d. p. c. 19 D. 4 de cons. (Stickler 1950, 206).

¹⁷ *Dicta*, to własne słowa Gracjana, stanowiące komentarz i wyjaśnienia do tekstów prawnych umieszczonych w *Dekrecie*.

¹⁸ Friedberg 1959, 254, informuje w przyp. 30 do c. 1 D. 66, że w *Dekrecie* Burcharda i *Dekrecie* Iwona z Chartres jest tekst *cum communi*.

76/79-88/91) do biskupów Italii¹⁹. W tekście rubryki stwierdzono, że kapłani (*sacerdotes*) mogą być święceni przez jednego biskupa. Po wyjaśnieniu, w jaki sposób ma być wyświęcany biskup, Gracjan przeszedł do wskazania, jak mają być wyświęceni pozostali kapłani (*reliqui sacerdotes*). W liście przypisywanym papieżowi Anakletowi stwierdza się, że pozostali kapłani (*reliqui sacerdotes*) są wyświęceni przez własnego biskupa (*proprio ordinentur episcopo*), natomiast obywatela (*cives*) i inni kapłani mieli wyrażać zgodę, i po podjęciu postu można było kapłana wyświęcić.

Gracjan pisał swój *Dekret* w pierwszej połowie XII w. Jako datę jego powstania przyjmuje się czas ok. 1140 roku. Nie rozpoznając najprawdopodobniej sfałszowanego tekstu, wprowadził go do *Dekretu* w dobrej wierze jako *auctoritas*.

Gracjan znał prawo dotyczące wyświęcania biskupów i w swoim *dictum* stwierdził, że dla wyświęcenia biskupa miasta potrzeba trzech biskupów, natomiast chorepiskopa wyświęca jeden biskup miasta. Gracjan jest więc świadkiem tradycji prawnej, według której w poł. XII w. na Zachodzie można było w zakresie normatywnym wyświęcać chorepiskopów. Czy rzeczywiście w tamtym czasie tak czyniono, tego z *Dekretu* nie dowiemy się. Gracjan, zgodnie ze swoim zamierzeniem metodologicznym, napisał swego rodzaju podręcznik do nauki prawa kanonicznego, przez co stał się, jak nazywają go historycy, ojcem kanonistyki. Jego *dicta*, czyli swoiste komentarze, stanowią jednak ważny obraz świadomości prawnej tamtej epoki.

W kolejnej D. 68 w d. a. c. 1 D. 68 postawił pytanie o to, czy ci, których wyświęca się przez tych, o których nie wiadomo, czy byli biskupami, to czy należy ich ponownie wyświęcać, czy nie? Jako *auctoritas* mającą potwierdzić, że nie należy ich ponownie wyświęcać, włączył list papieża Grzegorza Wielkiego (ok. 540-604) do Jana

¹⁹ List ten znajduje się w *Dcretales pseudoisidorianae* jako II list Anakleta, kan. 18. Jest najprawdopodobniej tekstem sfałszowanym. Został sformułowany w oparciu o Isidorus Hispalensis, *De officiis*, ks. 2, kan. 6, Collectio Ansegisi, 6, 58 (51), Collectio trium partium, Pars I, 2, 9, Polycarpus 2, 8, 1, Caesaroaugustana 3, 29 (Friedberg 1959, 254, przyp. 2 do D. 67).

biskupa Rawenny (Gregorius I, ep. 46). Papież pisał, że raz ochrzczony nie powinien być ponownie chrzczony. Przez analogię również raz konsekrowany nie może być ponownie konsekrowany. Jeżeli jednak przyjął kapłaństwo, będąc w lekkim grzechu, to należy nałożyć na niego pokutę, ale w stanie kapłańskim pozostaje (D. 68 c. 1). Po wskazaniu, co należy czynić w sytuacji, gdy wiadomo, że ci, którzy wyświęcili prezbiterów, nie byli biskupami, oraz że w sytuacji, gdy kościół został konsekrowany, nie należy go po raz drugi konsekrować, w *dictum* podjął zagadnienie różnicy pomiędzy biskupami i chorepiskopami. Tekst *dictum* brzmi w tym miejscu w nieco sztuczny sposób, gdyż umieszczony bezpośrednio przed nim tekst kanonu, w jego inskrypcji wskazujący na dokument²⁰ Soboru Nicejskiego I, dotyczy ponownej konsekracji kościoła i ponownego udzielania chrztu. Jednak Gracjan w *Dekrecie* sugeruje, że można te zestawienia traktować jako sugestię analogii.

Jako podstawową różnicę wskazał fakt, że biskupi mogą być wyświęceni tylko w miastach (*episcopi non nisi in ciuitatibus*), chorepiskopi mogą być wyświęceni także w wioskach (*etiam in uicis ordinari possunt*). *Chorepiscopi* mieli więc święcenia biskupie. W przeciwnym wypadku byłiby wyświęceni jako prezbiterzy.

Kolejna różnica to ta, że biskupi mogą wystawiać pisma polecające (*formatas*) duchownemu udającemu się do innej diecezji (Sondel 1997, 392)²¹. *Chorepiscopi* natomiast mogli wydawać tylko listy polecające (*commendaticias*) (Sondel 1997, 174)²² duchownym oraz listy pokoju (*pacificas*)²³ wiernym świeckim udającym się do innych wspólnot. Inna różnica polegała na tym, że biskupi mieli prawo udzielania święceń wyższych (*ius consecrandi*), chorepiskopi tylko święceń niższych (*corepiscopi minores tantummodo*). Wówczas rozumiano to w ten

²⁰ Friedberg (1959, 254) w przyp. 28 do kan. 2 D. 68 stwierdza że taki fragment nie znajduje się w dokumentach tego soboru.

²¹ Pełna nazwa to *litterae formatae*. Były to dokumenty biskupie stwierdzające udzielone święcenia.

²² Pełna nazwa to *litterae commendaticiae*.

²³ W pełnym brzmieniu *litterae pacificae*.

sposób, że biskupi mieli prawo udzielać święceń wyższych, czyli subdiakonatu, diakonatu i prezbiteratu, oraz święceń episkopatu, których musiało udzielać trzech biskupów, gdy wyświęcany był biskup miasta. Święceń niższych mógł udzielać chorepiscopus, a były to: ostiariat, lektorat, akolitat (d. p. c. 3 D. 68).

Chorepiskopi nie mogli więc udzielać święceń subdiakonatu, diakonatu i kapłaństwa (*leuiticam autem et sacerdotalem benedictionem prestare non ualent*) (d. p. c. 3 D. 68). To, co Gracjan powiedział w *dictum*, miała potwierdzać *auctoritas*, którą, według inskrypcji, stanowi list Leona Wielkiego (440-461) do wszystkich biskupów²⁴. W tekście tym zostały wskazane różnice w czynnościach liturgicznych, które są wykonywane przez biskupów, a zakazane są chorepiskopom i prezbiterom. Po ogólnej informacji, że wiele czynności liturgicznych biskupów mogą wykonywać również *chorepiscopoi* i prezbiterzy, dodaje, że niektóre akty są zakazane chorepiskopom i prezbiterom. Wśród nich wymienia się wyświęcanie prezbiterów i diakonów oraz konsekrację dziewic, ustanawianie, błogosławienie i namaszczenie ołtarza. Chorepiskopom i prezbiterom nie wolno było erygować ołtarzy, konsekrować kościołów, nakładać rąk na ochrzczonych, na nawracających się heretyków, aby przekazać im dar Ducha Świętego, nie wolno im było poświęcać olejów krzyżma ani namaszczać czoła ochrzczonych, nie wolno im było publicznie podczas Mszy św. pojednać penitentów ani dawać komukolwiek pism polecających (*formatas*) (D. 68 c. 4).

W *Dekrecie* Gracjana znajduje się tekst, który Friedberg uznał za paleę²⁵, a który został umieszczony po D. 68 c. 4. Wskazuje on,

²⁴ Ten list przypisany w inskrypcji Leonowi Wielkiemu pochodzi, Jaffé nr 415 (193), z Concilium Hispaniae II, kan. 6, według Hinschiusa z *Decretales Pseudoisidorianae*, s. 628, z Collectio Ansegisi VII, 123 (125), *Dekretu* Iwona z Chartres VI, 72 i Polycarpus IV, 26 (27) D. 68 inskrypcja przed c. 4. Tekst listu Leona Wielkiego, Jaffé nr 415 (193) jest skierowany do wszystkich biskupów Sycylii i dotyczy alienacji dóbr dokonanych przez biskupów. Papież zakazał tego bez zgody wszystkich duchownych. Jeżeli duchowni zgodzili się na to, to należy ich pozbawić godności i wspólnoty. Gracjan podał najprawdopodobniej błędną inskrypcję.

²⁵ Friedberg (1959, 255) w przyp. 48 do D. 68 wyjaśnił, że tego tekstu palei nie ma w *Codices collati omnes*. Richter uważał te słowa za dodane przez autora palei.

jakoby te powyższe czynności były zakazane chorepiskopom, którzy są przyrównywani do siedemdziesięciu dwóch uczniów, jak również zakazane są prezbiterom, którzy przyrównywani są do tego samego obrazu²⁶.

W rękopisie *Dekretu* znajdującym się w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL ten tekst, który Friedberg identyfikuje jako *palea*, nie jest obecny²⁷. Po fragmencie listu papieża Leona Wielkiego do wszystkich biskupów nie ma palei, ale następuje fragment, który jest obecny w wydaniu Friedberga, będący kontynuacją listu papieża Leona Wielkiego. Jest tam tekst *Quoniam quamquam consecrationem habeant, pontificatus tamen apicem non habent* (k. 53 v.), który stanowi w rękopisie ostatnie zdanie listu papieża Leona Wielkiego. W tym tekście wskazana jest podstawa różnicy pomiędzy biskupami a chorepiskopami w słowach, że święcenia wprawdzie mają, ale władzy biskupiej nie mają (*consecrationem habeant, pontificatus tamen apicem non habent*). Następnie Gracjan umieścił swoje *dictum*, w którym stwierdził, że Kościół zakazuje funkcjonowania chorepiskopów ze względu na zuchwałość, poprzez którą przywłaszczali sobie wbrew prawu kompetencje biskupów (*propter insolentiam suam, qua episcoporum offitia sibi usurpabant, ab ecclesia hodie prohibiti sunt*) (d. a. c. 5 D. 68). Jako *auctoritas* na potwierdzenie swojego *dictum* umieścił tekst listu, w inskrypcji wskazanego jako list papieża Damazego (366-384) do biskupów Afryki²⁸, w którym stwierdza się, że funkcjonowania chorepiskopów zakazuje tak Stolica Apostolska, jak i wszyscy biskupi. Argumentuje się, że ich ustanowienie jest zbyt niegodziwe i wadliwe,

W *Codices collati omnes* słowa od *Quoniam* znajdują się i są tekstem Gracjana.

²⁶ To przyrównanie dotyczyło sytuacji, gdy Jezus Chrystus zmierzał z Apostołami do miejscowości, do których zamierzał przyjść, i wysłał siedemdziesięciu dwóch, kierując ich po dwóch do tych miejscowości Łk 10, 1.

²⁷ W literaturze przedmiotu utrzymywany jest pogląd, że im mniej w rękopisie palei, tym bardziej jest on wartościowy, bliższy oryginałowi (Burczak 2010, 21; Schulte 1874, 302; Lenherr 1982, 495-507; Winroth 2000, 11) Winroth określa autorów interpolacji w sposób ogólny jako „the masters of Bologna”.

²⁸ Jak podaje Friedberg (1959, 255) jest to tekst z pseudoizydoriański, u Hinschiusa s. 510, w *Collectio Ansegisi VII*, 123 (126), w *Polycarpus IV*, 26 (27).

ponieważ cokolwiek sobie z urzędu najwyższego kapłaństwa przywłaszczają, jest pozbawione wszelkiej władzy (*eorum institutio inproba, nimis est et praua, quia, ut de summo sacerdotis ministerio aliquid presumant, omni auctoritate caret*). Powołano się na fakt, że wśród uczniów Pańskich znane są dwa stopnie: Dwunastu Apostołów i siedemdziesięciu dwóch uczniów. Postawiono przy tym nieco ironiczne pytanie, skąd wziął się ten trzeci stopień (*unde iste tertius processerit, ignoramus*). W związku z brakiem uzasadnienia dla istnienia urzędu chorepiskopów, stwierdza się, że konieczną rzeczą jest likwidacja tej funkcji²⁹.

Dalej argumentowano, że dla wszystkich jest rzeczą oczywistą, iż ci, którzy nie zostali wyświęceni przez trzech biskupów, nie są biskupami, w rozumieniu: biskupami diecezji. Powołano się przy tym na zdanie świętych ojców, że ci, którzy zostali wyświęceni przez jednego lub dwóch biskupów, nie nazywają się biskupami. Gdy nie nazywają się biskupami, to w jaki sposób będą mieli urząd? (D. 68 c. 5). Gracjan włączył do *Dekretu* teksty dotyczące konieczności nieuznawania chorepiskopów za biskupów, które pochodziły ze zbiorów sfalszowanych. Nie rozpoznał fałszowania tych tekstów. Biorąc pod uwagę fakt, że *Dekret* Gracjana powstał ok. 1140 roku, należy stwierdzić, że w połowie XII w. instytucja chorepiskopów w Kościele była zakazana i następnie zanikła.

W *dictum* Gracjan ukazał porządek hierarchiczny w Kościele. Jako jego źródło wskazał Stary Testament i Nowy Testament. Stwierdził, że wiele urzędów hierarchicznych kapłaństwa zostało ustanowionych na podobieństwo hierarchii kapłanów pogańskich religii. Wśród urzędu kapłaństwa wskazał hierarchię: jedni są nazywani po prostu kapłanami, inni archiprezbiterami³⁰, inni chorepiskopami, inni

²⁹ W niektórych kodeksach, u Ansegisa i w Polycarpus, użyto określenia *extirpadum est*, należy ich wykorzenieć.

³⁰ Archiprezbiter to kapłan będący zastępcą biskupa w wypełnianiu funkcji liturgicznych. Archiprezbiter miejski (biskupi) wymieniany przez Hieronima ok. 411 r. obok biskupa i archidiacona, był kapłanem kościoła katedralnego. Wypełniał funkcje liturgiczne, gdy biskup był nieobecny. Pełnił funkcje liturgiczne, poza tymi, które wymagały święceń biskupich. Archiprezbiter wiejski stał na czele wiejskiego

biskupami, inni arcybiskupami czy metropolitami, inni prymasami, inni patriarchami, inni papieżami (d. a. c. 1 D. 21). W ten sposób ukazał wówczas istniejący porządek hierarchiczny w Kościele. Chorepiskopi byli umieszczani pomiędzy archiprezbiterami i biskupami.

W trzeciej części *Dekretu*, *De consecratione* c. 2, został przytoczony tekst z *Dekretu* Burcharda (III, 57. 58) oraz z *Dekretu* (III, 60) i *Pa-normii* (II, 33) Iwona z Chartres, gdzie wśród przepisów dotyczących celebracji Mszy św. nakazuje się, aby były one uroczyście celebrowane nie w innych miejscach, jak tylko w tych, które zostały poświęcone z użyciem poświęconych naczyń liturgicznych (*non in aliis, quam in Domino sacratis*) (D. 1 c. 2 de cons.). Msze św. miały być celebrowane w miejscach poświęconych (D. 1 c. 2)³¹ przez biskupów, a nie przez chorepiskopów (*ab episcopis, et non a chorepiscopis*). Argumentowano to tym, że często zakazuje się im dokonywania tych czynności, a zezwala jedynie wówczas, gdy domaga się tego najwyższa konieczność (*qui sepe prohibiti sunt, nisi, ut predictum est, summa necessitate exigente*) (D. 1 c. 2 de cons.). W zwykłych warunkach poświęcenia kościoła, namaszczenia ołtarza i naczyń liturgicznych oraz poświęcenia szat służących do celebracji Mszy św., jak i innych utensyliów do tego przeznaczonych, miał pobożnie i uroczyście dokonać biskup, w rozumieniu biskupa miasta.

Przeprowadzona analiza tekstów prawnych soborowych, synodalnych oraz *auctoritates* i *dicta* w *Dekrecie* Gracjana pozwala stwierdzić, że *chorepiscopoi* mieli święcenia biskupie, jednak ich funkcjonowanie w odległych od miasta regionach diecezji było ograniczone prawem. Określone czynności liturgiczne były zarezerwowane biskupom miasta. Realizowano w ten sposób przyjętą zasadę: jedna diecezja – jeden biskup. *Chorepiscopoi* wypełniali swoje zadania w zakresie zbliżonym do współczesnego zakresu posługi biskupów pomocniczych.

kościół chrzcielny. Występuje w dokumentach synodu z Tours z 576 r. Był przedstawicielem biskupa w okręgu wiejskim. Od IX w. byli oni nazywani dziekanami (*vicarius foraneus*). Od XI i XIII w. instytucja dziekana rozszerzyła się na cały Kościół. Nazw archiprezbiter i dziekan używano zamiennie (Przekop 1985, 875-876).

³¹ Jest *in Domino sacratis*, natomiast u Iwona jest *deo sacratis*.

Zakończenie

Instytucja *chorepiscopoi* znana była na Wschodzie od II w. Tam powstała i rozwijała się wraz ze wzrostem liczby członków Kościoła. Biskupi miast troszczyli się o rozwój wiary wśród mieszkańców swoich diecezji. W dalsze tereny diecezji biskup wysyłał wyświęconego przez siebie biskupa, aby sprawował tam sakramenty i nauczał wiary chrześcijańskiej. Pojawiające się trudności w zakresie kompetencji pomiędzy biskupami miasta i *chorepiscopoi* (biskupami wiejskimi) rozstrzygały sobory i synody. Prawodawstwo soborowe i synodalne nie odmawiało *chorepiscopoi* charakteru biskupiego. Dążono jednak do podporządkowania *chorepiscopoi* biskupom miasta. Zakazywano im udzielania święceń wyższych, zezwalając na udzielanie święceń niższych.

Instytucja *chorepiscopoi* znana była również na Zachodzie od połowy V w. Prawodawstwo synodalne, powołując się na prawo stanowione na soborach i synodach Wschodu, w podobny sposób regulowało istnienie i funkcjonowanie tej instytucji.

Normy prawne o *chorepiscopoi* były gromadzone w zbiorach prawa kanonicznego zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie. Wiele z tych norm wprowadził Gracjan do swojego *Dekretu*. *Dicta* Gracjana, stanowiące jego własne komentarze do *auctoritates*, dowodzą zanikania tej instytucji na Zachodzie w połowie XII w. Zarówno papież, jak i biskupi zakazywali wyświęcania *chorepiscopoi*. Ich funkcje zaczęli wypełniać archidiaconi, a później wikariusze generalni.

Funding: This research received no external funding

Institutional Review Board Statement: Not applicable

Informed Consent Statement: Not applicable

Data Availability Statement: Not applicable

Acknowledgments: Not applicable

AI tools: Not applicable.

Conflicts of Interest: The author declares no conflict of interest.

References

Sources

- Biblia Tysiąclecia. 2003. Poznań.
- Burchardus Wormatiensis. 1853. Decretum. In: *Patrologiae cursus completus series latina*. Vol. 140, edited by Jacques Paul Migne, 537-1090. Paris: Migne.
- Concilia Galliae A. 314 – A. 506*. 1963. Vol. 148 of *Corpus Christianorum. Series Latina*, edited by Charles Munier. Turnholti: Brepols Editores Pontificii (=CG).
- Concilium Ancyranum. ΚΑΝΟΝΕΣ ΤΗΣ ΑΓΚΥΡΑ ΣΥΝΟΔΟΥ, 314. Translation: Synod w Ancyrze. 2006. Kanony Synodu w Ancyrze. In *Dokumenty synodów od 50 do 381 roku*. Vol. I of *Dokumenty synodów od 50 do 381 roku*, edited by Arkadiusz Baron and Henryk Pietras, 62-68. Kraków: Wydawnictwo WAM (=Anc).
- Concilium Antiochenum. ΚΑΝΟΝΕΣ ΤΗΣ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑ ΣΥΝΟΔΟΥ, 341. Translation: Synod w Antiochii. 2006. Kanony Synodu w Antiochii. In *Dokumenty synodów od 50 do 381 roku*. Vol. I of *Dokumenty synodów od 50 do 381 roku*, edited by Arkadiusz Baron and Henryk Pietras, 134-142. Kraków: Wydawnictwo WAM (=Ant).
- Concilium Chalcedonense. ΚΑΝΟΝΕΣ, 451. Translation: Sobór Chalcedoński. 2002. *Kanony*. In *Nicea I, Konstantynopol I, Efez, Chalcedon, Konstantynopol II, Konstantynopol III, Nicea II (325 – 787)*. Vol. 1 of *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski*, edited by Arkadiusz Baron and Henryk Pietras, 224-257. Kraków: Wydawnictwo WAM (=Chalc).
- Concilium Laodiciae. ΚΑΝΟΝΕΣ ΤΗΣ ΕΝ ΛΑΟΔΙΚΕΙΑ ΣΥΝΟΔΟΥ, IV w. Translation: Synod w Laodycei. 2010. In *Dokumenty synodów od 381 do 431*. Vol. IV of *Synody i kolekcje praw*, edited by Arkadiusz Baron and Henryk Pietras, 110-120. Kraków: Wydawnictwo WAM (=Laod).
- Concilium Neocaesarenum. ΚΑΝΟΝΕΣ ΤΗΣ ΕΝ ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑ ΣΥΝΟΔΟΥ, 313-319. Translation: Synod w Neocezarei. 2006. Kanony synodu w Neocezarei. In *Dokumenty synodów od 50 do 381 roku*. Vol. I of *Synody i kolekcje praw*, edited by Arkadiusz Baron and Henryk Pietras, 75-77. Kraków: Wydawnictwo WAM (=Neocaesarenum).
- Concilium Nicaenum I. ΚΑΝΟΝΕΣ, 325. Translation: Sobór Nicejski I. 2002. *Kanony*. In *Nicea I, Konstantynopol I, Efez, Chalcedon, Konstantynopol II, Konstantynopol III, Nicea II (325 – 787)*. Vol. 1 of *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski*, edited by Arkadiusz Baron and Henryk Pietras, 26-47. Kraków: Wydawnictwo WAM (=Nic I).
- Concilium Nicaenum II. ΚΑΝΟΝΕΣ, 787. Translation: Sobór Nicejski II. 2002. *Kanony*. In *Nicea I, Konstantynopol I, Efez, Chalcedon, Konstantynopol II, Konstantynopol III, Nicea II (325 – 787)*. Vol. 1 of *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski*, edited by Arkadiusz Baron and Henryk Pietras, 343-381. Kraków: Wydawnictwo WAM (=Nic II).

- Friedberg, Aemilius, ed. 1959. *Corpus Iuris Canonici*. Vol. 1. Graz: Akademichse Druck – U. Verlagsanstalt.
- Gratianus. *Decretum*. In *Corpus Iuris Canonici*. 1959. Vol. 1, edited by Aemilius Friedberg. Graz: Akademische Druck – U. Verlagsanstalt.
- Gratianus, *Discordantium canonum concordia*, Ms 1 w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL.
- Ivo Carnotensis. 1855. *Decretum*. In *Patrologiae cursus completus series latina*. Vol. 161, edited by Jacques Paul Migne, 59–1022. Paris: J.-P. Migne.
- Ivo Carnotensis. 1855. *Panormia*. In *Patrologiae cursus completus series latina*. Vol. 161, edited by Jacques Paul Migne, 1041A–1344D. Paris: J.-P. Migne.
- Gregorius I. 1855. *Epistulae, lib.2, ep.46* (anno 592). In *Regesta pontificum romanorum ab condita ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII*. Vol. 1, edidit Philippus Jaffé, 1198 (833). Lipsiae: Veit et Socius.
- Nicolaus I. 1855. *Osbaldo, choriepiscopo Quadrantino*. In *Regesta pontificum romanorum ab condita ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII*. Vol. 1, edidit Philippus Jaffé, 2164, 2165. Lipsiae: Veit et Socius.
- Rabanus, Maurus. 1852. *Si liceat chorepiscopis presbyteros et diaconos ordinare cum consensu episcopi sui*. In *Patrologiae cursus completus series latina*. Vol. 110, edited by Jacques Paul Migne, 1195–1206. Paris: J.-P. Migne.

Literature

- Burczak, Krzysztof. 2010. *Sacrilegium w Dekrecie Gracjana*, Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Fantappiè, Carlo. 2011. *Storia del diritto canonico e delle istituzioni della Chiesa*. Bologna: Mulino.
- Hajduk, Ryszard. 2013. "Trzy czy cztery podstawowe funkcje Kościoła? Pastoralnoteologiczny spór o koinonię." *Studia Elbląskie* 14: 97–114.
- Hemperek, Piotr, and Wojciech Góralski. 1995. *Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego*. Vol. 1/1 of *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.* Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Lenherr, Titus. 1982. "Fehlende «Paleae» als Zeichen eines überlieferungsgeschichtlich jüngeren Datums von Dekret-Handschriften." *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 151: 495–507.
- Przekop, Edmund. 1985. "Archiprezbiter." In *Encyklopedia Katolicka*. Vol. 1, edited by Feliks Gryglewicz, Romuald Łukaszyk, and Zygmunt Sułowski, 875–876. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Schulte, Johann Friedrich. 1874. *Die paleae im Dekret Gratians*. Vol 78 of *Sitzungsberichte der Philosophisch-Historischen Classe der Wiener Akademie der Wissenschaften*. Wien: Die Österreichische Akademie der Wissenschaften.

- Stickler, Alphonsus M. 1950. *Historia fontium*. Vol 1 of *Historia iuris canonici*. Augustae Taurinorum: Apud Custodiam Librariam Pontif. Athenaei Salesiani.
- Sondel, Janusz. 1997. *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*. Kraków: Universitas.
- Vetulani, Adam, 1936. "Z badań nad pierwotnym tekstem Dekretu Gracjana", *Collectanea Theologica* 17/1-2: 70-93.
- Winiarczyk, Marek. 1990. "Euzebiusz", In *Słownik pisarzy antycznych*, edited by Anna Świderkówna, 195-197. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Winroth, Anders. 2000. *The Making of Gratian's Decretum*. New York: Cambridge University Press.
- Wójcik, Walenty. 1985. "Chorepiskop". In *Encyklopedia Katolicka*. Vol. 3, edited by Romuald Łukaszyk, Ludomir Bieńkowski, and Feliks Gryglewicz, 232. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

Abstrakt

Tło i uzasadnienie podjętego tematu: Ustanowiony przez Jezusa Chrystusa Kościół jest społecznością hierarchiczną. Funkcjonujące w niej hierarchiczne kapłaństwo kształtowało się w oparciu o urząd biskupa, który kierując wspólnotą, potrzebował współpracowników w trosce o rozwój Kościoła. Biskupi wyświęcali swoich pomocników, aby ci głosili Ewangelię i sprawowali sakramenty w odległych terenach diecezji. Instytucja *chorepiscopoi* stanowi interesujący dla historii prawa kanonicznego przedmiot badań. W szczególny sposób podjęto nowy kierunek badań nad tą instytucją w *Dekrecie* Gracjana, gdyż nie dostrzeżono opracowań, które publikowałyby efekty badawcze w zakresie *chorepiscopoi* w tym najobszerniejszym zbiorze prawa kanonicznego.

Główny cel badań: Badania naukowe przeprowadzono w kierunku ustalenia ewolucji instytucji *chorepiscopoi* w ustawodawstwie soborów i synodów oraz w *Dekrecie* Gracjana.

Metody: Zastosowano metodę historycznoprawną i filologiczną.

Kluczowe wyniki: W wyniku badań ustalono, że instytucja rozwijała się od II w. na Wschodzie i od V w. na Zachodzie. Jej zanik datuje się na XII w. Funkcje *chorepiscopoi* przejęli archidiaconi.

Najważniejsze wnioski: Kościół powołuje do istnienia instytucje, które służą do wypełniania jego misji. Dynamika społeczności Kościoła powoduje zanikanie jednych instytucji i stanowienie nowych, aby skutecznie i zgodnie z Objawieniem wypełniać istotny cel, jakim jest *salus animarum*.

Słowa kluczowe: Gracjan, sobór, synod, *chorepiscopoi*.

**CHOREPISCOPOI IN THE LAW OF COUNCILS AND SYNODS AND IN THE
DECRETUM GRATIANI**

Abstract

The problem addressed: The Church established by Jesus Christ is a hierarchical community. The hierarchical priesthood within it developed around the office of bishop, who, in leading the community, needed collaborators to care for the development of the Church. Bishops ordained their assistants to preach the Gospel and administer the sacraments in remote areas of the dioceses. The institution of the *chorepiscopi* is an interesting subject of study within the history of canon law. A new research direction regarding this institution was particularly undertaken in *Decretum Gratiani*, as no works have been found that publish research findings specifically related to the *chorepiscopi* within this most extensive collection of canon law.

The aim of the research conducted: The research focused on tracing the evolution of the *chorepiscopi* institution as reflected in the legislation of councils and synods, as well as in *Decretum Gratiani*.

Methods: The research employed historical-legal and philological methods.

The results of the research: The research revealed that the institution developed from the second century in the East and from the fifth century in the West. Its decline is dated to the twelfth century, with archdeacons taking over the functions previously held by *chorepiscopi*.

The conclusions drawn from the research: The Church establishes institutions that serve to fulfill its mission. The dynamic nature of the Christian community leads to the decline of some institutions and the creation of new ones, ensuring effective and faithful to Christian Revelation execution of the essential purpose of the Church: *salus animarum*.

Keywords: Gratian, council, synod, *chorepiscopi*.

Translated by Alan Kretkowski

